

ANTIFASIZAM U SRBIJI

Kakav je danas odnos građana Srbije prema antifašizmu – jednoj od osnovnih evropskih vrednosti? Ko se, uopšte, i koliko poziva na borbu koja je ugrađena u same temelje države? Zašto se neretko stiče utisak da se antifašizam u Srbiji prećutkuje te da se na njega gotovo nevoljno poziva samo prilikom obeležavanja značajnih događaja iz Drugog svetskog rata? Da li je srpsko društvo i dalje žrtva nakaradno shvaćenih podela od pre više od šezdeset godina? O ovim i mnogim drugim pitanjima, bilo je reči na tribini "Antifašizam u Srbiji", koju su organizovali nedeljnik "Vreme" i

Fondacija

"Fridrih Ebert"

9.maja 2008. na Dan pobede u Centru za kulturnu dekontaminaciju. Govorili su Sonja Liht, direktorka Fonda za političku izuzetnost, dr Vojin Dimitrijević, direktor Beogradskog centra za ljudska prava, dr Predrag J. Marković sa Instituta za savremenu istoriju i, kao poseban gost, dr Dragoljub Mićunović, predsednik Političkog saveta Demokratske stranke. Voditelj je bio Filip Švarn, odgovorni urednik nedeljnika "Vreme"

Vojin Dimitrijević

Opasni pejorativi

Danas, kada se uzbuđujemo zbog nekih recidiva prošlosti ili nekih spoljnih oznaka, zaboravljamo na suštinu fašizma i pojavne oblike fašizma koji se kod nas pojavljuju u promenjenom vidu

**KULT SOPSTVENE
NACIJE, PRIMAT
SOPSTVENE NACIJE
– A TO JE ONO
ŠTO OVDE KOD
NAS NE RAZUMEJU
NACIONALISTI –
NE ČINI SVAKOG
NACIONALISTU
FAŠISTOM, ALI
TO JE JEDAN OD
ELEMENATA FAŠIZMA**

Kod nas se antifašizam, sticajem okolnosti, izjednačava sa komunizmom. I ne samo to – ako ste za neku orijentaciju koja je više građanska nego nacionalistička, odmah će vas napasti da ste "komunjara".

To je problem sa nekim rečima. Zato mislim da je važnije da prvo vidimo šta znači fašizam, a šta antifašizam u ovom trenutku. Jer, imamo jedan istorijski antifašizam povezan sa Drugim svetskim ratom gde su u zajedničkoj borbi bili različiti saveznici i u kojoj su zapadne demokratije morale da sarađuju sa Staljinom, pa sada Rusija više to slavi nego možda oni. Naravno, smatram da je krajnja antikomunistička glupost – drugačije se to ne može objasniti – da je, recimo, Srbija dopustila da glavni antifašista iz bivše Jugoslavije u Moskvi na proslavi šezdesetogodišnjice pobeđe nad fašizmom bude predsednik Hrvatske Stjepan Mesić, jer se mi odričemo svega toga.

Meni se čini da i danas, kada se uzbuđujemo zbog nekih recidiva prošlosti, nekih spoljnih oznaka, zbog ljudi koji se nazivaju "firer", zbog crne uniforme i tako dalje, zaboravljamo na suštinu fašizma i pojavne oblike fašizma koji se kod nas pojavljuju u promenjenom vidu. To bi vam bilo kao kad biste se uzбудili što se pojavio neko u crnoj uniformi i tvrdio da je komita, kao što je to uradio vojvoda Pećanac 27. marta 1941, pa posle sarađivao sa Nemcima. Čini mi se da se tu brinemo oko nekih stvari koje su više, kako bih rekao, nekakav istorijski folklor, neke insignije, uključujući sve te znakove, jer ako je neko komita danas na jugu Srbije, u Makedoniji, na Kosovu, to su ljudi koji potpuno drukčije izgledaju od komita sa početka dvadesetog veka, a imaju komitski mentalitet.

Prema tome, da bismo znali šta je antifašizam, trebalo bi da znamo šta je fašizam. Fašizam spada u one reči koje imaju tu nesreću da postanu vremenom pejorativi. I da, naravno, komunisti su svakome ko nije bio za njih, nadevali ime "fašista", kao što se danas svakome ko ti se ne sviđa nadeva ime "terorista". Ima tih reči, uključujući i pojam manjine, koje nikad nisu ljudski definisane i onda mogu da se upotrebljavaju u svim pravcima. Naročito su opasne one koje postanu pejorativi.

Tako da je ono što mi često nazivamo fašizmom neki put na neki način već prošlo. Pri tom mislim i na originalni italijanski fašizam. Italija se sada mnogo ne brine oko fašizma, jer se vrlo lepo izvukla iz te cele priče. Još je upadljiviji primer Austrije, odakle

je registrovano disproporcionalno mnogo nacista, i to najsurovijih nacista. Austrija je uspela da izađe iz svega ovoga, iz Drugog svetskog rata kao neka vrsta žrtve i zato je mogao da joj se desi i Valdhajm i onaj Hajder. Nemačka je jedina zemlja koja je silom prilika, a to je trajalo više od dve decenije, od 1945. do 1968. godine, uspela – kako mi to kažemo – da prevlada prošlost, ali više na jedan akademski nego na suštinski način.

I upravo prema na iskustvu u Italiji, italijanskog fašizma, čije je ime ponelo mnogo što šta drugo i mnogo gore, kao što je nemački fašizam, mislim da je korisno da podsetim na jedan članak Umberta Eka objavljen 1995. godine gde je napravio jednu kovanicu – rekao bih prafašizam – jer je hteo da pokaže neka obeležja koja po mišljenju velikog broja ljudi ima fašizam.

Tu se polazi od toga da kult sopstvene nacije, primat sopstvene nacije – a to je ono što ovde kod nas ne razumeju nacionalisti – ne čini svakog nacionalistu fašistom, ali to je jedan od elemenata fašizma. Ja sam doživio fašizam. Išao sam u osnovnu školu pod Milanom Nedićem i kad čujem da se to veliča, kad čujem da je na prvom obnovljenom konkursu za retoriku na Pravnom fakultetu, a koji je bio jedno vreme ukinut, prvu nagradu dobio mladić koji je branio generala Nedića, ostanem bez reči. Još i mogu da razumem da u Hrvatskoj postoji tendencija da se slavi Blajburg zato što su, naravno, hrvatski nacionalisti imali neku vajdu od fašizma, a Srbija nije imala nikakvu.

Neko je napisao odmah kad se pojavio Milošević da mu sve to skupa strašno liči na Nedića – taj neki cmiljavi nacionalizam sa šatro religijom, sa šatro spasavanjem srpstva... Taj nepoznati autor me je jako impresionirao jer i meni je to izgledalo veoma slično,

ceo taj period Miloševića i period Nedića. A i danas imamo tu neviđenu pojavu da, iako smo najbolji narod na svetu, priznajemo da je neki narod bolji, a to je sada ruski narod.

Uz nacionalizam tu idu i druga obeležja fašizma koja je Eko dobro primetio. To je prvo, da je nesaglasnost sa mnom – izdaja. Nema tu nijansi. Ako ne misliš politički kao ja – izdajnik si. Drugo je ogroman strah od različitosti, koji se uglavnom ispoljava prema ljudima različitog porekla, različite rase i uglavnom kao antisemitizam. Antisemitizam je često, vrlo često sastavni deo fašističke ideologije. Međutim, ne mora da bude. Recimo, u Srbiji, pored te neviđene činjenice da su praktično uništeni Jevreji u Srbiji, vi imate još uvek antisemitističkih ispada, ali mislim da sada homoseksualci zauzimaju njihovo mesto. Prema tome, ljudi koji su različiti na neki način.

Onda, teorija zavere – uverenje da istorija nije ništa drugo nego skup nekakvih mračnih namera. Meni je zanimljivo da knjige onih Amerikanaca koji su prista-

fašizma? Tu je i prezir slabijeg i neka vrsta kulta tradicije, kulta prošlosti, kulta uverenja da je nekad nešto bilo dobro, a da je sve sada što se dešava dekadentno. Prema tome, ta mržnja prema modernoj umetnosti, mržnja prema nekom drukčijem iskazu je neverovatno jaka. I naravno, ne treba zaboraviti ni kult akcije, kako Eko kaže – akcije radi same akcije bez udaranja u sadržinu.

Danas se postavlja pitanje koje je pokrenuo u naslovu jedne svoje knjige Raško Močnik – koliko fašizma imamo danas. Jer, ako ja njega dobro tumačim, on smatra da toga ima svuda u dozama. Ako primećete ove pojave i složite se da su to obeležja fašizma, u nemogućnosti pravljenja neke definicije, onda je više pitanje koliko tog fašizma ima. I meni se čini da ga kod nas ima sve više i više.

A isto mi se čini da klasični antifašizam – jedno ponavljanje, repriza borbe protiv zlokobnog nacizma i fašizma u Drugom svetskom ratu, nije pravi odgovor na to. Pravi odgovor je suzbijanje simptoma. Međutim,

lice teorije zavere, sem na engleskom, objavljuju mahom na srpskom. Jedan od vodećih teoretičara zavere je čuveni američki tele-evangelista Vilson. Ko ga je posetio pre godinu dana? Niko drugi nego vladika Artemije, po savetu očigledno ljudi iz dijaspore, gde je vladika dobio podršku protiv nezavisnosti Kosova zato što je Kosovo, kao što i ovde kod nas tumače mnogi, neka vrsta muslimanske zavere. Bolje bi bilo da se zapitamo kako to da je albanski nacionalizam tako energičan i živ iako je podeljen na tri vere, umesto što se bavimo teorijama zavere.

Onda, šta bi se još moglo navesti kao obeležje

to će kod nas ići teško zato što se kod nas evo piše o jednoj pojavi koja se zove građanizam, tako a je i jedan tekst kritike jednog novinara "Vremena" naslovljen sa "Građanistički fašizam". Ne razumem šta je to strašno. Međutim, u tom moru nesporazuma, u tom moru intelektualne lenjosti da se stvari definišu i da se razgovara o njima, živimo u jednoj konfuziji da oni koji su zapravo fašisti nisu svesni toga da su fašisti, a da i oni koji se protiv toga bore, više se bore protiv nekih simbola iz prošlosti, kao što su razni "fireri" i kao što su neki "stormfronti", koji opet kao Nedić ne mogu da budu pravi fašisti, jer znaju da je neko drugi bolji.

POMRAČENJE UMA: "FIRERI"

Sonja Liht

Antifašizam je ponos Srbije

Antifašizam u celini nosi univerzalne vrednosti koje su nama i danas neophodne, bez obzira na to što ne mislim da smo suočeni sa opasnošću novog talasa fašizma

OGROMNA JE ODGOVORNOST PRED SVIMA NAMA DA POKUŠAMO DA RAZUMEMO ŠTA JE SRBIJA UČINILA U ANTIFAŠISTIČKOM POKRETU, DA SE TOGA SEĆAMO I DA RAZGOVARAMO ZAŠTO ANTIFAŠIZAM OSTAJE JOŠ UVEK AKTUELAN

Imamo mlade ljude, ne mnogo ali ih imamo, koji ozbiljno razumeju da je neophodno razgovarati o evropskoj Srbiji i o evropskoj perspektivi Srbije. Ali, teško da čak i oni imaju bilo kakvo ozbiljno razumevanje da je deo te perspektive i antifašizam.

Mislim da sam baš danas pročitala iskaz gospođe Branke Prpe na sajtu B92, gde je povodom Dana pobe rekla da Srbija ima antifašističku prošlost kojom može da se ponosi i u evropskim razmerama i da je naprosto nepristojno o tome ne govoriti i to prećutkivati. Ja mislim da se o antifašizmu skoro uopšte ne govori kao da mi imamo nešto da krijemo. Ne kažem da u godinama od 1941–1945. – kako nisam istoričar, ne ulazim u procenu celokupnog tog perioda – nije bilo i onih stvari koje su bile na sramotu, ali sam isto tako ubeđena da smo imali jedan ozbiljan antifašistički potencijal, da je on imao vrlo ozbiljnih rezultata i za ponos ovoj zemlji.

Šta se desilo sa našim odnosom prema antifašizmu? Desilo isto kao i sa mnogim drugim stvarima iz naše prošlosti, koje su u godinama u kojima smo se oslobađali komunističke prošlosti tretirane kao nešto što je bilo deo toga, a ne nešto što je bilo deo jednog civilizacijskog etičkog stava. Tako je i antifašizam

jednostavno potisnut u zaborav. Upravo vrlo često crno-belo tumačenje događaja od 1945. pa do 90-ih i potreba komunističke autokratije da ističe samo jednu stranu istorije, a drugu da prećutkuje izazvala je ovu vrstu reakcije koju živimo; po mom mišljenju živimo je previše dugo.

Mislim da je, pre svega, ogromna odgovornost kako intelektualaca tako i svih onih koji sebe smatraju nosiocem jednog građanskog, emancipovanog duha, pred svima nama da se ovom temom bavimo i da pokušamo da razumemo šta je Srbija učinila u antifašističkom pokretu, šta je ona zaista značila i zašto je nama neophodno da to vrednujemo, da se toga sećamo, da razmišljamo, da razgovaramo zašto antifašizam ostaje još uvek aktuelan.

Neću sad da govorim o tome da je mene lično strah od nekakvog buđenja globalnog fašizma. Ja mislim da ćemo se mi u ovom veku suočavati sa mnogim drugačijim opasnostima, ali su borba protiv fašizma i antifašizam u celini nosili neke takve vrednosti koje su univerzalne i koje su nama i danas neophodne, bez obzira na to što ja ne mislim da smo mi suočeni sa opasnošću novog talasa fašizma.

ŽRTVA IDEOLOGIJE:
ANTIFAŠISTIČKI POKRET

Vojin Dimitrijević

Notorni fašisti kao uzori

ANTI FAŠIZAM
U SRBIJI

Današnja naša desnica je mnogo više Ljotićevska i Nedićevska, a Draža Mihajlović se sveo manje-više na SPO i na folklor koji je vezan za ovu partiju

Stanovništvo Srbije u Prvom i u Drugom svetskom ratu doživelo je teške biološke gubitke. Ne mogu da zaboravim profesora Boru Stefanovića jednog od prvih psihologa koji je ispitivao inteligenciju. Svoje čuveno istraživanje obavio je negde 1938. ili 1939. godine. Posle Drugog svetskog rata dugo mu nije bilo dozvoljeno da ponovo radi, jer prema marksističkom shvatanju psihologije, nema inteligentnih i neinteligentnih, nego ima samo vrednih i lenjih. Svi su oni isti. Ali, kad je profesor Stefanović opet otišao u isti deo zapadne Srbije da ponovi istraživanja, ustanovio je da su najsposobniji, najinteligentniji stradali u Drugom svetskom ratu. Jedan mali narod ne može da trpi tolike gubitke i to može da se odrazi i na političku elitu. Zato je kod nas moguće ubiti premijera Zorana Đinđića i postići ogromne rezultate koje verovatno u nekim drugim zemljama uklanjanjem jednog političkog lidera ne bi mogli da postignu.

Mi smo imali ne samo šatro tranziciju nego i šatro demokratizaciju i mnogo štošta je bilo šatro posle 1987. godine kada se Slobodan Milošević "genijalno" setio da na jednom skupu, koji je jako ličio na Staljinov Centralni komitet 1928. godine, ukloni iz stranke sve one koji su bili raspoloženi za reforme, sve one koji su imalo ličili na intelektualce i da tako vrlo spremno dočeka šok – propast komunističkog sistema 1989. godine. I deset godina je tu bilo kobajagi privatizacije. Sad vidimo kakve. Deset godina je bilo kobajagi tranzicije. I deset godina je bilo kobajagi demokratizacije. Sve to je sada stvorilo kod nas teškoću da se i vidi prošlost. Evo, samo jedan primer – Zakon o lustraciji. Zakon o lustraciji se odnosi na

kršenje ljudskih prava posle 1976. godine. Zašto? Zato što dotle u našem ustavu nisu nikakva ljudska prava bila definisana. I to je trenutak kad je stupio na snagu Međunarodni pakt o građanskim političkim pravima. I onda su pravници koji su pravili ovaj zakon, da ne bi bio retroaktivan, našli prvi osnov da je neko morao po zakonu da zna šta radi. I sad, naravno, ako ste vi to činili posle 1976. godine, niste obuhvatili žrtve onog prvog talasa surovosti ratnog komunizma i one su odmah izašle da protestuju protiv ovog zakona. Prema tome, ove žrtve 1990. godine, bili su ljudi kojima su uskraćivana prava pretežno po nacionalnoj, verskoj i drugoj liniji, a ako su to bili istaknuti pojedinci, uništavani su, ubijani su. Oni su se izgubili u svemu tome. To je još jedan razlog zašto mi, za razliku od drugih naroda istočne Evrope, kad govorimo o lustraciji, ne govorimo o istim stvarima. I uvek će biti neko ko će reći da je reč o ovom drugom.

Mi smo zapali u taj jedan vrtlog u kome nije ni čudo što se i razumevanje fašizma i antifašizma izgubilo. Po mom utisku, današnja vlast, današnja naša desnica je mnogo više Ljotićevska i Nedićevska, a Draža Mihajlović se sveo manje-više na SPO i na folklor koji je vezan za ovu partiju, koji sad počinje da biva smešan, a zaboravlja se da je, bar u prvoj fazi, to bio pokret antinacistički i antifašistički, bez obzira na to šta se kasnije desilo. Jer, ne treba da zaboravite da su i komunisti rešili da krenu u borbu tek kad je bio napadnut Sovjetski Savez. Ali me čudi da je u tom sećanju, sve to što je vezano za tu neku drugu granu antifašističkog pokreta izbrisano i da se danas slave i slede kao uzori notorni fašisti, u prvom redu Ljotić.

KAD JE PROFESOR STEFANOVIĆ OPET OTIŠAO U ISTI DEO ZAPADNE SRBIJE DA PONOVI ISTRAŽIVANJA, USTANOVIO JE DA SU NAJSPOSOBNIJI, NAJINTELIGENTNIJI STRADALI U DRUGOM SVETSKOM RATU

NA STRANI OKUPATORA:
DIMITRIJE LJOTIĆ I MILAN NEDIĆ

Predrag Marković

Nedić je kvisling, ali nije fašista

Kvisling je šira definicija od fašiste. Naravno da je bio kvisling kao i Peten. Ali Peten nije bio fašista. Peten je bio francuski konzervativac. Veliki je spektar tih ideologija bio u okupiranoj Evropi gde su neki kvislinzi bili ideološki oduševljeni fašisti, neki su bili ruralni konzervativci zato što imaju tu seljačku Srbiju kao ideal, ali profesor Dimitrijević to bolje zna. Ideološki gledano, Nedić jeste kvisling, ali nije fašista. To je razlika. Ali, da su ovde pobedili rojalisti u Drugom svetskom ratu, isto bi osudili Nedića i Ljotića. Nije to sporno. Znači, svaki režim bi posle rata osudio takvu otvorenu kolaboraciju sa neprijateljem. Ali mi moramo da budemo precizni. Ne možemo da ponovimo tu grešku da se svi trpaju u jedan koš. Postoji veliki spektar, imate nekoliko pravih fašističkih ili profašističkih pokreta kao što su ustaše i kao što su Ljotićevci. Ali, iako velik deo HSS-a sarađuje u NDH državi, većinom nisu fašisti. Prema tome, biti kvisling je jedna stvar, a biti fašista je druga.

Predarag Marković

Simbol evropskih vrednosti

Sada nam predstoji nepristrasno i postepeno oživljavanje oslobodilačkih tradicija Drugog svetskog rata bez jubilarnih ciljeva koje je imao bivši režim i, naravno, uz uklapanje u opšteevropske tokove

DAN POBEDE JE DO 1965. SLAVLJEN SVAKE GODINE, A ONDA JE PRESTAO DA SE SLAVI, JER JE NAŠ REŽIM BIO TOLIKO ZALJUBLJEN U SEBE DA JE IZGRADIO SOPSTVENI KALENDAR RITUALA

Činjenica je da su srpski narod i Jugoslavija dali proporcionalno najveći doprinos u Drugom svetskom ratu u borbi protiv fašizma u svetu. Partizanska armija je izašla iz rata sa 800.000 boraca; sem kineske narodne oslobodilačke vojske, nijedna gerilska vojska nije bila veća, a Kineza je, ipak, mnogo više. Slobodno, dakle, možemo da kažemo da je proporcionalno broju stanovnika Jugoslavija dala najveći doprinos antifašističkoj borbi u svetu.

Kako je došlo do toga da takva tradicija izgleda potisnuto? Za to je kriv komunistički režim, jer je on oslobodilački rat tretirao u paru sa revolucijom, pri čemu je za komuniste revolucija bila važnija od oslobodilačkog rata. Kako je vreme odmicalo, sve više je tradicija oslobodilačkog rata korišćena na jedan svečarski način: umesto istine i iskrenog dijaloga sa prošlošću, u istoriji je korišćena jedna crno-bela slika, idealistička, mitomanska, gde je potpuno odbijena svaka diskusija. Umesto otvorenog dijaloga, svest o tom veličanstvenom ratu svedena je na nekoliko mitskih epizoda, koje su, kako je vreme prolazilo, bile sve uprošćenije i sve mitologizovanije. Zapravo, Dan pobeđe kod

nekog opšteevropskog antifašističkog puta, nego su oni hteli da istaknu neki svoj poseban put kao i u svemu drugom. Simbolički gledano, Dan armije – 22. decembar – mnogo je više slavljen, da ne govorimo o julskim danima ustanaka. Od 1965. Dan pobeđe je slavljen na nekih pet ili deset godina, a 1985. je proslavljen poslednji put velikom vojnom paradom. Posle toga, 9. maj je ostao kao jedan događaj stisnut u taj kalendarški sendvič između Prvog maja i Dana mladosti. Dakle, između dva praznika koja su bila za taj režim važnija. Kada je pao komunizam, došlo je do jedne zabune. Jer ako ono što je bilo crno to više nije, da li je to crno postalo belo? Tako je došlo do zabune da ljudi odbacujući komunizam, odbacuju i neki put i svetle tekovine, a pre svega to je taj ogroman i veličanstven partizanski pokret otpora koji je bio najveći u Evropi.

Na sreću, kod nas ta revizija istorije nije bila toliko duboka kao u nekim drugim zemljama regiona. Na primer, mi nemamo taj estonski slučaj sa potpunim uništavanjem antifašističke tradicije. Čak u odnosu na susednu Hrvatsku, gde SUBNOR ima evidenciju da je ogroman broj spomenika uništen i dignut u vazduh, pogotovu u srpskim krajevima, u Srbiji nije bilo tog fizičkog devastiranja tradicije u toj meri. I, naravno, da sada predstoji, da kažemo, nepristrasno i postepeno oživljavanje oslobodilačkih tradicija Drugog svetskog rata bez jubilarnih ciljeva koje je imao u bivši režim i, naravno, uz uklapanje u opšteevropske tokove.

Od evropskih zemalja, antifašizam je verovatno najvažniji za Italiju. Oni čak imaju na grbu petokraku. To je jedan od legitimacijskih osnova italijanske republike. Sad ćemo videti da li će italijanska desnica – neofašisti su opet u vodećoj koaliciji – to poštovati. Rusija je, verovatno, zemlja koja najveći značaj daje Danu pobeđe, zbog ogromnog doprinosa sovjetske države i, pre svega, ruskog naroda antifašističkoj borbi.

Značaj Dana pobeđe dodatno je pojačan i time što je 9. maj postao Dan Evrope. Od 1950. godine, kada je Robert Šuman pročitao plan o postepenom integrisanju Evrope, inspirisan Žanom Moneom, taj praznik je, zapravo, dobio dvostruko značenje i on je sada i simbol pobeđe nad fašizmom i simbol stvaranja nove Evrope. Reč je o tome da je Drugi svetski rat – neki ga zovu i evropskim građanskim ratom – bio međusobni rat srodnih društava, pa je Dan pobeđe dobio dvostruko značenje koje sada sve više dobija karakter opredeljivanja za evropske vrednosti i integracije.

nas uopšte nije bio neki veliki praznik. Daleko veći praznici u maju bili su Dan mladosti i Prvi maj... Do 1965. Dan pobeđe slavljen je svake godine, a onda je prestao da se slavi, jer je naš režim bio toliko samozaljubljen u sebe da je izgradio sopstveni kalendar rituala u koji se obeležavanje 9. maja nije sasvim uklapalo. Na pristo, našim vlastima nije odgovaralo da budu deo

Predrag Marković

Kult smrti

ANTIFAŠIZAM
U SRBIJI

Tek kada se pogledaju spomenici žrtvama u Kragujevacu i Kraljevu, vidimo da je Drugi svetski rat bio, pre svega, strašno stradanje, pa tek onda heroizam

Mi imamo jednu herojsku viziju prošlosti, koja je, zapravo, vrlo negativna. Jer, ne zaboravite da je na borbe devedesetih godina uticala fascinacija Drugim svetskim ratom, da su oni mislili da će da ostvare ugled i privilegije pobjednika u ratu. Šta je tu bitno? Bitno je da je paradigma, mišljenje istorije ratoboračko i boračko. Nije problem da li se favorizuje jedna ili druga vojska, već da generalno rat ne bude najveći predmet fascinacije našom prošlošću. Valjda u našoj istoriji ima i nešto drugo sem ratovanja. Prevladavanje prošlosti nije u tome da mi zamenimo jednu vojsku drugom, već da tu fascinaciju ratovanjem zamenimo nečim drugim, drugačijim sadržajima naše istorije.

Osamdesetih godina 80 odsto istorijskih knjiga bilo je posvećeno Narodnooslobodilačkoj borbi i to na jedan izuzetno vulgaran način – ovo selo u NOB-u, ova jedinica u NOR-u itd. Čak nije bilo ni pravih sinteza. Mi nemamo jednu ozbiljnu istoriju NOB-a iz tog vremena koja bi bila sintetička ili izuzetno delikatna. Svako selo ima svoju istoriju o NOB-u i svaka jedinica, a nemamo nijednu ozbiljnu knjigu koja obuhvata ceo spektar rata. Tako da em je bila ogromna produkcija, em je bila svečarska, jubilarna. To su bile knjige za poklon za Dan ustanka ili neki sličan praznik...

Imamo takođe i fascinaciju ratnikom, a ne žrtvom. Drugi svetski rat je, pre svega, strašno stradanje civila. To u našoj svesti uopšte ne postoji. Pogledajte na šta liče naši spomenici. Ti su spomenici borcima i saradnicima, a biti civilna žrtva bilo je nešto sramno, što se nije mnogo ni pominjalo. Tek kada se pogledaju spomenici žrtvama u Kragujevacu i Kraljevu, vidimo da je Drugi svetski rat bio, pre svega, strašno stradanje, pa tek onda heroizam. Veličina stradanja našeg i ostalih naroda u regionu je tolika da to zahteva veliko poštovanje, ali ne na ideološki i glorifikatorski način. Razmišljao sam o tome da kult smrti koji je devedesetih godina tako čudno progovorio, ima veze sa kultom rata koji je pre toga bio zvanična ideologija.

Hoću da kažem da ako ste fascinirani borcima i bombašima, nije to veliki korak da promenite kapu tim borcima. Problem je da se pacifikuje naša istorijska svest, da se otkriju sadržaji istorijske svesti koji nisu svedeni na Drugi svetski rat koji je, u suštini, u velikoj meri bio jedan bolan bratoubilački i građanski rat. On je bio i oslobodilački, ali je to jedna od njegovih dimenzija. Meni je onaj direktor gimnazije u

Kragujevcu istinska herojska figura rata. Žene iz Zagreba koje su spasavale decu u Jastrebarskom, u Jasenovcu, to su heroji rata; mi danas zaboravljamo taj slučaj, da je spaseno nekoliko hiljada dece sa Kozare akcijom zagrebačkih žena. Učešće ljudi koji su pomagali i koji su davali u tom strašnom vremenu nešto humanosti treba da bude reinterpetirano u odnosu na tu militantnu vizuru koju smo zapravo negovali tokom celog posleratnog perioda.

Ta militantna vizura, u krajnjoj liniji, bila je generalno svetski trend od sedamdesetih godina. Dotad je izgledalo da će holokaust biti zaboravljen. Setite se filma *Momci iz Brazila*, gde je onaj usamljeni lovac na naciste potpuno marginalizovan. Hvala bogu, to se nije desilo i sad je holokaust u svesti sveta, pre svega Evropljana, dobio mesto koje je zaslužio i nikad neće biti zaboravljen. Isto tako, treba da promenimo tu mentalnu paradigmu i da otkrijemo druge aspekte iz celokupne naše prošlosti, ali pre svega druge aspekte Drugog svetskog rata, koji nije bio samo jedna veličanstvena borba već je, pre svega, bio stradanje nevinih.

OSAMDESETIH GODINA 80 ODSTO ISTORIJSKIH KNJIGA BILO JE POSVEĆENO NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI I TO NA JEDAN IZUZETNO VULGARAN NAČIN – OVO SELO U NOB-U, OVA JEDINICA U NOR-U

NAJVEĆE STRATIŠTE U SRBIJI: ŠUMARICE KOD KRAGUJEVCA

Predrag Marković

Klatno u krajnosti

Udžbenici istorije nisu perfektni, ali borci ratova devedesetih godina nisu učili po ovim novim udžbenicima, nego su učili po onim udžbenicima iz vremena bratstva i jedinstva

ŽRTVA NEDOSTATKA DIJALOGA:
JASENOVAC

Tokom šezdesetih godina, recimo, sukob Franje Tuđmana sa partijom je počeo oko prebrojavanja žrtava. Počeo je popis i ispalo je da je broj žrtava manji nego što je bilo projektovano pre toga. I umesto da se to raščisti – broj žrtava u Jugoslaviji je ipak najveći posle Poljske i Sovjetskog Saveza – naša zvanična vlast nije htela da odstupi ni za jednu žrtvu od 1.700.000. I onda je Franjo Tuđman, umesto da bude demantovan u otvorenoj diskusiji, proskribovan i prerastao u antikomunističku legendu. I tako, umesto da se normalno kroz diskusiju još u to vreme raščiste te stvari koliko žrtava, gde, kako, došlo je dotle da, na primer, imate potpuno negiranje Jasenovca od strane hrvatskih nacionalista, zato što su oni rekli da je ta čitava priča konstruisana.

I drugo, udžbenici istorije nisu perfektni, ali borci ratova devedesetih godina nisu učili po ovim novim udžbenicima, nego su učili po onim udžbenicima iz vremena bratstva i jedinstva. Svi su danas zaboravili da je roman Mladena Oljače *Kozara* bio faktički zabranjen u svoje vreme, a nije četnički roman, nego je bio partizanski zato što je tu bilo previše žrtava. Režim nije dopuštao nikakvu diskusiju. A ako ne dopuštate diskusiju, onda to potiskivanje dovodi do strašnog sloma. Znači, da je to postepeno – što bi rekli komunisti – prorađivano dve-tri decenije, mi bismo dočekali tranziciju sa narodom koji je obrazovan da prepozna istinsku vrednost antifašizma. Ovako, pošto su komunisti sve trpali u isti koš – i ljotićevce i nedićevce i četnike, i ako su komunisti bili u krivu, da li su svi antikomunisti bili u pravu? Pri tome je velika razlika između Slobodana Jovanovića i Dimitrija Ljotića. Slobodan Jovanović je bio osuđen kao ratni zločinac, a bio je demokrat i antifašista.

Upravo ta slika se obrnula u ogledalu, a to je krivica tadašnjeg režima zato što nije spremio nijansirani odgovor. I onda, naravno, sad je to veliki problem, to je tačno, što se izjednačavaju sve struje u ratu. Znači, jedno su četnici. Ima pet-šest vrsta četnika u ratu najmanje. Ne samo Pećanac. Jedno su četnici u Hercegovini, drugo u Dalmaciji, a treće u Bosni, u Crnoj Gori su četvrto, u Srbiji bar dve različite situacije – u bugarskoj zoni jedna, a u Šumadiji druga itd. Muslimanske milicije, kako gde. Negde su imale politiku smirivanja i neke vrste nedoranja. Ali javnost nije bila svesna toga i postoji granica. Ne smeju se rehabilitovati oduševljeni saradnici okupatora kao što je Ljotić.

Jer on je čovek iz entuzijazma saradivao sa nacistima. Zbog toga što su decenijama komunisti sve svoje protivnike svrstavali u taj fašistički tor, sada kada je pao komunizam, ispalo je da su svi oni bili u pravu. I tu je zapravo javnost bila nepripremljena, a to nije krivica samo devedesetih, već je krivica decenija prethodnih.

Mi i sada imamo problem da smo dočekali taj raspad sa jednom slikom koja je bila potpuno kruta i koja nije imala fleksibilnost da prihvati drukčije tumačenje. I onda kada je pala, pala je skroz i to klatno je otišlo potpuno na drugu stranu, mnogo dalje nego što je trebalo.

Sonja Liht Nova klasa

Sistemi od sovjetskog do našeg koji su proklamovali ideju socijalne pravde izuzetno su je zloupotrebili, rekla bih i pervertirali

Ideja socijalne pravde je izuzetno plemenita ideja. Hvala bogu, ona je na neki način čak ugrađena i u projekat Evropske unije sa idejom socijalne kohezije i inkluzije. Nažalost, ovi sistemi od sovjetskog do našeg, koji su proklamovali ideju socijalne pravde, izuzetno su je zloupotrebili, rekla bih i pervertirali; vi se bolje od mene sećate knjige Milovana Đilasa, samo da pomenem jednog jedinog autora, koji je odlično poznavao sistem iznutra i koji je nepunih deset godina pošto je sistem počeo da funkcioniše i pošto je ideologija bila vrlo, vrlo glasna da je zasnovana na sistemu socijalne pravde, napisao svoju knjigu *Nova klasa*, gde je u stvari pokazao do koje mere je ta ideja lažna i do koje mere se komunistička birokratija u stvari i te

kako ponašala kao nova klasa, a koristila je ideologiju da se zasniva na radničkoj klasi, da bi tako u stvari stvorila jedno novo klasno društvo.

To je tema koja je dobro poznata i zato radnici i nisu plakali kada je taj sistem nestao. Naprotiv, bili su i te kako aktivni u procesu nestanka, zato što socijalne pravde nije bilo. Bila je samo zabeležena u dokumentima. Nije je bilo više kod evropskih socijaldemokrata nego u ovim komunističkim sistemima.

Ja sam ubeđeni socijaldemokrata, uvek sam bila i ostaću, i smatram da je ta ideja neprevaziđena, i univerzalna, i ubeđena sam da će u nekom trenutku taj projekat, samo na drugim osnovama, i te kako pokušati opet da se primeni.

Sonja Liht

Rat kao kontinuum

Nije nacionalizam izmišljen od Slobodana Miloševića. Bilo bi lakše da jeste. Igralo se na nacionalne podele da bi se na taj način u stvari zadržala kompletna kontrola, pa umesto jedne Komunističke partije bilo ih je sedam. Govorilo se da smo protiv pluralizma, da ne bi došlo do etničkog pluralizma. Onda su se komunističke partije podelile na etničkoj osnovi. Izvinite, ali skoro svi koji su od 1990. do 1991. bili na vlasti došli su iz tog istog režima

**OGROMAN DEO
ODGOVORNOSTI
ZA ONO ŠTO SE
DOGODILO 90-IH
BILO JE U VELIKOJ
MERI PRIPREMLJENO
UPRAVO U
TOM VREMENU
JEDNOPARTIJSKE
VLADAVINE,
KOJA JE ZA TO
BILA APSOLUTNO
NEGADLJIVA DA IGRA
NA NACIONALIZAM
KADA JOJ JE TO
ODGOVARALO**

Ja bih želela da prosto konstatujem svoje uverenje da je možda jedina istinski dobra priča komunističke ideologije bila ona o bratstvu i jedinstvu. To je bio ingeniozan zahvat Josipa Broza, koji je shvatio da na neki način mora preko noći da stavi tačku na užasne stvari, na bratoubilačku istoriju između 1941. i 1945, i da upravo tom idejom – ne znam da li je to bila baš njegova ideja ili ideja nekog od njegovih saboraca – idejom bratstva i jedinstva u stvari pokuša da uđe u jednu novu eru. Nažalost, ne da nije bilo nikakve debate, nego je mnogo toga i prećutano, što je bilo neophodno da se izgovori i da se o tome razgovara da bismo mogli da završimo Drugi svetski rat na ovim prostorima i krenemo dalje.

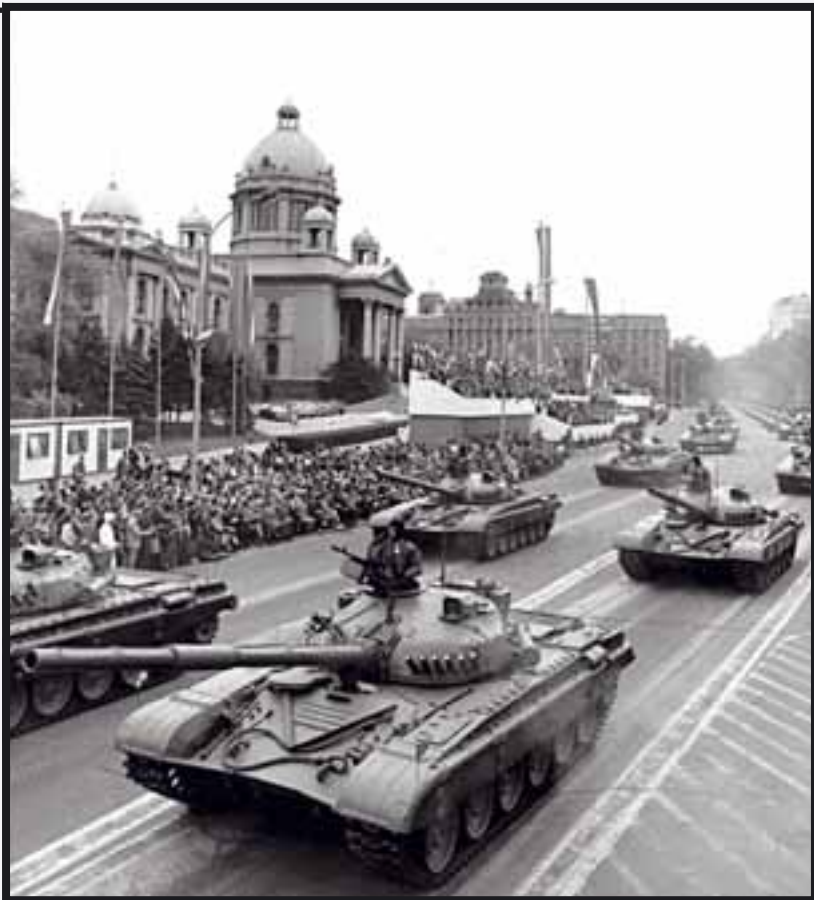
Moj prijatelj, novinar i istoričar Miša Gleni, koji je objavio nekoliko značajnih knjiga o raspadu Jugoslavije, mnogo je putovao od početka rata ovim našim prostorima i sećam se kad je 1991. negde u junu došao u Beograd sa pričom koja mi se zauvek urezala u pamćenje. Posetio je jedno malo selo u blizini Knina i razgovarao sa seljanima o tome šta se događa i pitao ih da li je bilo žrtava u njihovom selu. Oni su rekli: "Da, ubijeno je 45 ljudi." Gospodin Gleni je bio vrlo zatečen jer je u to vreme to bio konflikt niskog intenziteta i rekao je: "Čekajte, kako je to moguće, pa o tome niko nije pisao?" Oni su rekli: "Četrdeset dvoje 1942. godine a troje sada." Za njih je to bio jedan broj. Jer, za njih je to bio kontinuum, pošto taj isti režim od 1941. do 1990, kao što je Predrag rekao, apsolutno nije dozvoljavao debatu.

Odlično se sećam da nama kad sam išla u školu, još bio u programu Ivan Goran Kovačić i *Jama*. Bogami, 70-ih godina, a tad ni Milošević ni Tuđman ni ostali nisu bili na vlasti, to već nije bilo u školskom programu. To je već postala zabranjena pesma. Postalo je zabranjeno da se o tome govori. Zašto? I zato postoji vrlo dobro obrazloženje. Nemojmo da zaboravimo da se 70-ih godina, odnosno od cestovne afere pa nadalje – taj deo sam dosta istraživala – isto rukovodstvo koje je zastupalo ideje bratstva i jedinstva, u stvari, počelo okretati nacionalnim i nacionalističkim mitovima. Nije nacionalizam izmišljen od Slobodana Miloševića. Bilo bi lakše da jeste. Igralo se na nacionalne

podele da bi se na taj način u stvari zadržala kompletna kontrola, pa umesto jedne Komunističke partije bilo ih je sedam. Govorilo se da smo protiv pluralizma, da ne bi došlo do etničkog pluralizma. Onda su se komunističke partije podelile na etničkoj osnovi. Izvinite, ali skoro svi koji su od 1990. do 1991. bili na vlasti došli su iz tog istog režima. Pa nije Slobodan Milošević rođen u nekakvom antikomunističkom kontekstu, nego je rođen upravo u onom kontekstu. Ja ga se sećam kada je izabran za šefa beogradske partijske organizacije 1984, upravo kad je moj suprug zajedno sa još petoro ljudi bio pred sudom i suđeno im je kao velikim državnim neprijateljima, na suđenju beogradskoj šestorici.

Tako, bilo bi dobro da kad već govorimo o prošlosti imamo zaista u vidu da je nažalost deo, neću da kažem sve, ogroman deo odgovornosti za ono što se dogodilo 90-ih i te kako bio u velikoj meri pripremljen upravo u tom vremenu jednopartijske vladavine, koja

Koliko vidim, antifašizam je nažalost vrlo malo prisutan na ovom našem ukupnom prostoru, između ostalog – hajde da kažem kao Jevrejka – nedovoljno se govori i o temi antisemitizma, pa ja doživljam vrlo lično da na svoje, meni se čini vrlo benigne tekstove u "Politici" čitam neverovatno oštre reakcije ljudi koji te tekstove uopšte ne čitaju očigledno. Njima je dovoljno da vide moje ime i prezime i da me s jedne strane proglase opasnom levičarkom čiji je otac služio u Kominterni ceo svoj život pa je onda došao u Jugoslaviju kad je ostario. Moj otac je rođen u Subotici, umro je u Subotici, ceo život vodio Zavod

je za to bila apsolutno negadljiva da igra na nacionalizam kada joj je to odgovaralo. I zato je, po meni, taj sistem tako brzo pao. Sećam se da je, između ostalog, i hrvatski istoričar Ivo Banac objašnjavao u jednom svom tekstu tamo negde s kraja 80-ih da će možda Jugoslavija da se raspadne, ali će ljudi izaći na ulice da brane samoupravljanje. Ja ne pamtim ni jedan jedini protest u kome je branjeno samoupravljanje, jer je nažalost i to samoupravljanje – opet jedna vrlo plemenita ideja – bilo nažalost izvrnuto u svoju suprotnost. Komunisti više nema i neka ih nema. Neke se i ne povrate. Sve je to super. Ali pazite, ne možemo stalno tovariti sve na njih. Mi postojimo i danas postoji kvalitetna debata. Danas imamo još više propagandnog rata nego ikad pre. I spominjale su se žrtve. Zar nije naša obaveza kao antifašista, građanska obaveza, da se setimo ne samo žrtava koje je propatio naš narod nego i onih sa druge strane, za koje naš narod ima nekakvu, kako bih rekla, krivicu. Ne zastupam tezu o odgovornosti naroda, nego prosto mi smo kao država nekim zakonima preuzeli odgovornost za nešto. Mi sad ceremonijalno slavimo Ravnogorski pokret, a nijednom nismo otišli, ukazali poštovanje, stavili nekakav venac na stratište u Sandžaku, u istočnoj Bosni gde je tokom rata bio pokolj muslimana i to ne samo odraslih muslimana nego žena, dece u kolevkama itd. Prosto je to nešto što je, eto, i dan-danas potpuno nepoznato i potisnuto.

za zdravstvenu zaštitu u Subotici, neko bi mogao da kaže dosadan život, sa Kominternom nikakve veze nije imao, ali to sad nije važno. To naravno ukazuje na činjenicu da ljudi prosto nemaju znanja, ali su zato ponekad izuzetno oštri u svojoj negativnoj, ako hoćete antikomunističkoj priči da bi onda optuživali da sam Jevrejka, odnosno završe u svojoj antisemitskoj priči. Mislim, i to je deo cele debate.

**OD PREČUTKIVANJA DO RATA:
IDEOLOŠKA VOJSKA,
SLOBODAN MILOŠEVIĆ
I SRPSKA PARAVOJSKA 1991.**

Sonja Liht

Breme teške prošlosti

Srbija nije samo Beograd, Srbija nije samo Vojvodina. Srbija je i čitav jedan niz neverovatno teških i ekonomskih i socijalnih i kulturoloških problema koji naprosto nisu na pravi način dovedeni u nekakav javni diskurs

Osnovni problem u Srbiji je taj da smo bili suočeni sa jednom vrlo specifičnom vrstom tranzicije u odnosu na druge zemlje koje su iz socijalizma krenule putem kapitalizma. Naša tranzicija je bila mnogo teža zbog svega što smo doživljavali go-ih. Ona je bila pre svega autokratskog tipa i ona je donela sa sobom, čini mi se, niz jako, jako ozbiljnih i drugačijih prioriteta nego što je to na primer bilo u nekim drugim zemljama. Ipak, pitanje zašto se javnost nedovoljno i sa saznanjem i ozbiljnošću odnosi prema onome što bismo mogli nazvati fašističkim ili neofašističkim pojavama, prisutno je u svim zemljama u tranziciji, a ne samo ovde. Uzmite Mađarsku kao primer – jedna vrlo uspešna tranziciona zemlja donedavno. Neofašistička "Mađarska garda" raste, hajde da ne kažem iz dana u dan, ali iz meseca u mesec. I reakcija javnosti je neverovatno blaga imajući između ostalog u vidu da, za razliku od Srbije gde Jevreja skoro više i nema, u Mađarskoj ih još uvek ima. Ovo nam govori da postoje problemi koji nisu samo naši.

Mi smo prolazili kroz jednu jako, jako tešku tranziciju zato što u međuvremenu, kao što znamo, Srbija "nije" učestvovala zvanično u najmanje četiri rata, a istovremeno je, naravno, bila i te kako ne samo ozbiljan akter svega toga nego je i platila vrlo ozbiljnu cenu. Pre svega sada govorimo o društvu kao celini, o kvalitetu društvenog života i mnogo toga drugoga. Platila je ogromnu cenu i zbog toga što je zahvaljujući go-im postala negativan holivudski stereotip. Ja to tako zovem. Teško danas možete da odgledate više od dve serije a da tu ne bude neki Srbin koji je nekakav zlikovac. Ovo samo da objasnim zašto ja to zovem negativnim holivudskim stereotipom. Dakle, Srbija ima problem iznutra sa definisanjem sebe, a ima istovremeno i problem kako je vide spolja.

Kada je došlo do demokratskih promena oktobra 2000. godine, zbog ogromnog nasleđenog spiska problema došlo je do ozbiljnog ignorisanja potrebe za jačanjem društva, za dijalogom sa građanima, za jačanjem institucija. Nastao je veliki problem u

**IMPRESIVAN POKRET
OTPORA PROTIV
MILOŠEVIĆEVE
AUTOKRATIJE NIJE
IMAO DOVOLJNO
SNAGE, A BOGAMI
NI INSPIRACIJE DA
OTVORI OZBILJNU
DEBATU O TOME GDE
JE SRBIJA U TOM
TRENUTKU I ŠTA SU
SVE PROBLEMI SA
KOJIMA MORAMO
DA SE PONESEMO
DA BISMO MOGLI
ZAISTA DA KRENEMO
NAPRED**

postavljanju prioriteta, što je po meni i vrlo razumljivo, ali činjenica je da je nastao jedan ozbiljan haos, odnosno nastavio se jedan ozbiljan haos kako u glavama ljudi tako u društvu u celini.

Mi smo bili ponosni svojim jakim građanskim društvom, a ono i jeste bilo jako u odnosu na sve ono što se događalo u našem širem okruženju. Međutim, taj impresivan pokret otpora protiv Miloševićeve autokratije nije imao dovoljno snage, a bogami ni inspiracije da otvori ozbiljnu debatu o tome gde je Srbija u tom trenutku i šta su sve problemi sa kojima moramo da se ponesemo da bismo mogli zaista da krenemo napred.

Dok su jedni insistirali na suočavanju sa prošlošću, drugi su tvrdili da je to nešto što nije toliko neophodno, nego da moramo da se opredelimo u koju budućnost hoćemo. U svakom slučaju, mislim da je osnovni problem bio taj nedostatak dijaloga o osnovnim temama, nedostatak, odnosno, ogromno kašnjenje u reformi institucija i na neki način nas je preplavila ta nova demokratska tranzicija sa nizom novih problema. Znaite, olako se zaboravlja da u našoj zemlji ima milion nezaposlenih, da je objektivno pola stanovništva na ivici ili ispod ivice siromaštva, da 46 odsto stanovništva nije završilo osmogodišnju školu, da imate opštine u kojima nema nijednog jedinog čoveka koji je završio fakultet a da je angažovan u lokalnoj administraciji...

Srbija nije samo Beograd, Srbija nije samo Vojvodina. Srbija je i čitav jedan niz neverovatno teških i ekonomskih i socijalnih i kulturoloških problema koji naprosto nisu na pravi način dovedeni u nekakav javni diskurs i sve je to stvorilo jednu vrlo kompleksnu i društvenu i političku i kulturnu situaciju, u kojoj je jako teško debate, na primer iz ovog Centra za kulturnu dekontaminaciju, preneti šire.

A mi, naravno, uvek možemo da se osećamo dobro što smo se okupili, popričali o temama za koje smatramo da su izuzetno značajne, ali ako ne uspevamo da te teme zaista uvedemo u društvo kao celinu, onda ostajemo jedna mala izolovana manjina koja je ponekad samozadovoljna što se oseća vrlo moralna, vrlo etička, a vrlo malo brine šta se događa s društvom.

Neću da učinim građansko društvo odgovornim za sve probleme o kojim sam govorila, iako ono to jeste. I ono ima svoju odgovornost i mediji imaju svoju odgovornost, ali osnovna odgovornost po meni i dalje leži na političkoj eliti ili političkoj klasi, koja očigledno, naprosto nema dovoljno snage a vrlo često ni volje da se iznese sa tim teškim bremenom prošlosti. Kad govorim o bremenu prošlosti, mislim o bremenu koje nosimo ne od 1991. nego bogami od 1941.

I ono što mene brine u ovom trenutku jeste da oni koji su u biti nosioci regresivnih, restauratorskih ideja i tendencija opet počinju da vladaju javnim životom, da bez stida i srama govore ne samo u zatvorenim prostorijama nego i po našim trgovima, i meni se čini kao da je društvo u celini opet u nekom poluparalisanom stanju i nedovoljno je spremno da reaguje na sve to.

Ja takođe mislim da imamo još jedan problem koji se ogleda u tome da oni koji bi trebalo da budu naši prirodni partneri, a tu pre svega mislim na evropske zemlje i na Evropsku uniju, nisu dovoljno shvatili težinu situacije u kojoj se Srbija nalazila posle go-ih, kao i ceo ovaj region, te da nisu pokazali niti dovoljno spremnosti niti dovoljno mudrosti da sa Srbijom uspostave ozbiljan dijalog. Srbija je viđena kao zemlja koja treba da isporuči ljude u Hag, Srbija je viđena kao neko ko treba da okaje svoje grehe. Sa Srbijom se nije uspostavio dovoljno ozbiljan dijalog, pre svega sa tom građanskom, hajde da kažemo svesnom, samosvesnom Srbijom koja je uspela da se oslobodi autokratsko ratnohušakačkog režima Slobodana Miloševića, ali koja očigledno nije imala dovoljno snage da kompletno društvo ili ogromnu većinu društva pridobije na svoju stranu.

**GRAĐANSKI OTPOR
MILOŠEVIĆEVOM REŽIMU
I NEDOSTATAK VIZIJE
POSLE NJEGOVOG PADA:
DEMONSTRACIJE 1996/97 I 5.
OKTOBAR 2000.**

Dragoljub Mićunović “Ko hoće da zaboravi, želi da ponovi”

Imamo jednu vrlo aktivnu restauraciju koja, restaurirajući društvo i institucije predratnih režima, želi istovremeno da rehabilituje i kvislinge i fašiste i sve ostalo

**NEDIĆ JE UVRŠĆEN
OD STRANE NEKIH
AKADEMIJINI
KNJIGA U 100
NAJZNAČAJNIJ
SRBA. TEŠKO DA BI
MOGLI DA NATERATE
FRANCUSKU
AKADEMIJU DA
PETENA STAVI U
100 NAJUGLEDNIJ
FRANCUZA. TO
PROSTO NIJE
MOGUĆE**

Ovde je, vidim, prisutno nekoliko stvarnih antifašista i nadam se da ih možda još ovoliko postoji u Beogradu. Na tribinu sam došao iz poštovanja prema svojoj antifašističkoj prošlosti kojom sam se uvek dičio, iako sam imao četrnaest i po godina kada sam 1944. godine u njoj učestvovao.

Ima u jednoj Molijerovoj komediji, *Građanin i plemić*, neki msje Žurden koji se obogatio kao građanin, ali bi hteo na neki način da bude uvažavan i obrazovan kao plemići, pa je iznajmio učitelja da uzme časove obrazovanja iz književnosti. I sad, ovaj mu učitelj kaže – u književnosti postoje rodovi, na primer, postoji proza i postoji poezija. Poezija su rime, tu se slažu stihovi, a proza je ovo kako vi govorite. Ovaj je bio toliko impresioniran i rekao: “Šta, ja govorim u prozi?” On je bio zaprepasćen da govori u prozi. Mnogi naši ljudi danas upotrebljavaju fašističku retoriku i fašističko ponašanje i silno bi se uvredili i bunili ako bih im rekao: “Ej, pa to je ipak fašizam što vi radite.”

Dakle, imamo na jednoj strani neprepoznavanje fašizma. S druge strane, mi smo zemlja sa najvećim, rekao bih, suficitom antifašizma. I to je paradoks. Zna se koliko smo mi žrtava dali, ali i sa kojom brzinom je to negde potisnuto kao i sam antifašizam – a o tome se ne govori. Čak i jedva uspeavaju da ga na neki način prepoznaju. Ovome je doprineo jedan deo političke elite i političkih stranaka, zatim tu je i doprinos mnogih institucija koje je – da ih ne nabrajam sve redom – lako prepoznati. Sutra se (10. maja) daje veliki parastos... Videćete koji će sve velikodostojnici doći da odaju počast Ljotiću i Nediću, da bi nas podsetili na njihove velike zasluge u pomaganju fašizmu.

Izašla je jedna knjiga Olivera Milosavljević, koja je samo sastavljena od dokumenata fašističkih odluka, zakona i rešenja koje je donosila Nedićeva vlada. O Ljotićevim bandama koje su vešale ljude, što sam imao prilike da gledam, o tome se gotovo i ne govori. Čak su neki naši blesavi tamo u Smederevu razmišljali da Ljotiću daju ulicu ili kraj. Znači, totalno neznanje o čemu je upravo reč. E sada, postoji, naravno, i crkva, koja je opevala i opeva do dana današnjeg te junake tog vremena. I postoje razne institucije. Nedić je uvršten od strane nekih Akademijinih knjiga u 100 najznačajnijih Srba. Teško da bi mogli da naterate Francusku akademiju da Petena stavi u 100 najuglednijih Francuza. To prosto nije moguće.

Ima nekih problema koji su možda i stvar mentaliteta. Kad god Srbi dođu na neku raskrnicu, prvo što im padne na pamet jeste da se vrate nazad. I mi smo se danas našli na nekoj raskrnici posle pada Berlinskog zida, kada je bilo šanse da biramo napredovanje. I u patrijarhovo poslanici postoji poziv da se glasa za kralja jer je ovo od 1941. nadalje sve stranputica. Dakle, imamo jednu vrlo aktivnu restauraciju koja, restaurirajući društvo i institucije predratnih režima, želi istovremeno da rehabilituje i kvislinge i fašiste i sve ostalo. A šta je fašizam, lepo se moglo videti iz filma Romana Polanskog *Pijanista*, koji je nedavno emitovan. Ljudi zaborave ta zverstva.

Evropa nije izabrala 9. maj za svoj praznik zato što su pobednici postavili zastavu na Rajhstagu, pa sad slave pobedu protiv Nemačke, već zato što je tog dana Evropa došla do takve samosvesti da se taj užas nikada više ne ponovi. Bilo je u istoriji jako nehumanih ratovanja, ponašanja, uzmimo samo crkvena spaljivanja, krstaške ratove, ali nikad to nije imalo takvu državnu podršku i nikad nije postojao takav spoj između ideologije i organizacije kao u vreme fašizma.

Većina u Srbiji hoće da ide u Evropu, a vidite da se neke stranke ponašaju antievropski. E, taj antievropski deo, on se naslanja na fašističke tradicije, a

da toga možda čak nije ni svestan i ne zna o čemu upravo govorim. Danas imate Nacionalni stroj, čoveka koji se zove "Firer", za koga kažu: On je budala. Ali, i kad je Hitlera neko video, mogao je da pomisli da je budala; a neki lekar bi ga čak možda strpao i u ludnicu, ali je on koštao života 50 miliona ljudi. E sad, i taj Davidović, "Firer", podržava određene antievropske stranke... To je problem.

Takođe, pojavljuje se i jedan čovek koji je zaštićen u Kosovskoj Mitrovici, od Jakšića... Taj čovek, taj Simonović, kaže, posle onih izjava o predsedniku države i potpredsedniku Vlade, da su izdajnici pa onda pritom i narodni neprijatelji, da je potreban jedan Puniša Račić. A Puniša Račić, koji je ubio tri svoja druga sa dva metra iz pištolja, dobrim delom je uzrokovao sve nevolje i sukobe koje smo imali sa Hrvatima. Dakle, ako ta budala, taj Simonović, ne zna ko je Račić, oni koji su mu rekli stavi Račića, vrlo dobro znaju. I to je takođe jedna stvar o kojoj valja da raspravljamo.

Ono što uvek vređa, a to je jedna totalna laž da se preoblikuje istorija. Dobro, ima laži u politici i u istoriji koliko god hoćete, ali vređa brzina kojom su se neki komunisti ili revolucionari po zanatu, kako bi rekao u jednoj drami Robespjer, konvertirali i postali preko noći odjedanput zastupnici i kolaboracionizma i te nacionalne tradicije.

Postojala je jedna stranka, mala doduše, ne znam ni da li još postoji, na čijem je čelu bio jedan član Centralnog komiteta omladine pa i drugi vrlo istaknuti funkcioner Komunističke partije, koji drže sveću na dan 20. oktobra, dan podsećanja na okupaciju Beograda od strane Rusa i partizana. Kao da je Beograd

dotle bio slobodan pa došli neki da ga okupiraju.

Predstavnici tih istih stranaka danas su rusofili. Dakle, svejedno, možete se kako god hoćete presvlačiti, ali šta je problem? Problem je da mi nemamo javnost, mislim kritičke ljude, partije, stranke itd., koji bi se za nešto borili, osim za glasove, pa da takvi ljudi i takve pojave budu stvarno žigosane i da to laganje jednom prestane.

Naša je velika sramota što predstavnici naše države nisu išli u Aušvic na godišnjicu obeležavanja holokosta. A kad odete u Dahau, tamo postoji jedna velika parola koja kaže: "Ovi što hoće da zaborave spremni su da ponove". E, moj protest je zbog toga što ovde ima ljudi koji hoće sve to da ponove. To možete videti i u parlamentu. Oni toga nisu svesni, ali prva stvar je likvidirati čoveka moralno. Italijanski fašisti, na primer, bili su nešto mekši, ali ciničniji od nemačkih. Oni bi uglednog čoveka, svog protivnika, doveli u policiju, nalili ga ricinusom i onda ga pustili, pa kad ide kroz grad i za sobom ostavlja trag, za njim ide čopor dece i kaže: "Ukakio se taj ugledni čovek." I njega moralno prvo likvidiraju. Posle toga, kad ga uhapsu, niko više to ne vidi. E, to je taj problem koji je ostao do danas, personalno, lično likvidiranje čoveka – imamo mi jednog lidera koji nije ostavio nijedno živo stvorenje u javnom životu a da ga nije oblatio da je lopov, da je izdajnik, da je prevarant, da je bilo šta drugo. E, to je fašizam. Ako im to kažete – pa nemojte, daleko od toga.

Dakle, potrebna nam je jedna budnost, bar ovog sveta koji je preostao i koji zna opasnost fašizma, da se sada organizujemo malo bolje. I ja ću u okviru svoje fondacije ovog Centra za demokratiju organizovati jednu veliku debatu, kad se završi ova izborna priča, četvorosatnu debatu koja će izaći na sajtovi-ma, upravo o fašizmu i antifašizmu u Srbiji. Mora se o tome progovoriti na najbolji mogući način i uz pomoć istoričara koji zbilja žele da doprinesu da se najzad razgrne ta laž.

POZIV NA LIKVIDACIJU
NEISTOMIŠLJENIKA:
PLAKATI PO BEOGRADU

OPOMENA: NACISTIČKI
KONC-LOGOR

OPŠTE INFORMACIJE

Fondacija Friedrich-Ebert osnovana je 1925. godine kao političko nasleđe prvog demokratski izabranog predsednika Nemačke, Friedricha Eberta. Socijaldemokrata Ebert, koji se od zanatlije uzdigao na najvišu državnu funkciju, podstakao je osnivanje fondacije sa sledećim ciljevima:

- političko i društveno obrazovanje ljudi svih društvenih slojeva u duhu demokratije i pluralizma
- stipendiranje mladih, nadarenih studenata i podrška u istraživačkom i naučnom radu
- doprinos međunarodnoj komunikaciji i saradnji

Fondaciju Friedrich-Ebert su Nacisti zabranili 1933. godine, a 1947. je ponovo počela sa radom i do danas sledi svojim brojnim aktivnostima tada postavljene ciljeve.

Kao privatna, kulturna i institucija od javnog interesa, sledi ideje i vrednosna načela socijalne demokratije.

Od samog osnivanja fondacija se zalaže za međunarodnu saradnju i osniva svoje kancelarije u preko sto zemalja sveta dajući doprinos razvoju pluralizma, pravne države, socijalne pravde i nenasilnom rešavanju konflikata u državi i društvu.

Friedrich-Ebert-Fondacija je privatna, kulturna i institucija od javnog interesa, koja sledi ideje i vrednosna načela socijalne demokratije i radničkog pokreta. Deluje širom sveta aktivnostima u duhu prvog predsednika Nemačke Republike, gospodina Friedricha Eberta.

Zadaci fondacije su:

- političko i društveno obrazovanje kao sistem za prenos demokratskih vrednosti i stavova
- podrška međunarodnom razumevanju i partnerstvu sa zemljama u razvoju
- podrška studentkinjama i studentima, talentovanim za nauku i angažovanim u društvenim aktivnostima, kao i novim generacijama naučnika i naučnica iz zemlje i inostranstva
- naučni i istraživački rad
- podrška kulturi i umetnosti

Partneri Fondacije Friedrich-Ebert su sindikati, nevladine organizacije, udruženja građana, istraživačke i edukativne institucije, građanski pokreti, organizacije civilnog društva, parlamenti, državne institucije i međunarodne organizacije. Težišta rada svih kancelarija fondacije odgovaraju i posebnim potrebama i zahtevima lokalnih partnera. Obrazovanje, savetovanje ili razmena iskustava sprovodi se uz pomoć eksperata ili ekspertskih grupa na edukativnim skupovima, konferencijama, seminarima, radionicama, javnim tribinama. U zemljama istočne i jugoistočne Evrope tematski okviru obuhvataju između ostalog, demokratizaciju društva, ekonomski oporavak i proces privredene i političke integracije u Evropsku Uniju.

MEĐUNARODNA SARADNJA

Međunarodna saradnja spaja Fondaciju Friedrich Ebert sa partnerima u preko sto zemalja sveta.

Cilj ove saradnje je podrška većoj participaciji, pluralizmu, pravnoj državi, socijalnoj pravdi i nenasilnom rešavanju konflikata kako u državi tako i u društvu. Partneri FESa su sindikati, udruženja, istraživačke i obrazovne institucije, građanski pokreti, organizacije civilnog društva, ali i parlamenti, institucije vlasti i međunarodne organizacije.

Oblasti rada su u koheziji sa potrebama lokanih partnerskih organizacija. Obrazovanje, savetovanje i razmena iskustava sprovode se putem saradnje sa ekspertima, organizovanjem konferencija, seminara, okruglih stolova i radionica. Spektr tema prostire se od demokratizacije, u mnogim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike, do tranzicije u srednjoj i istočnoj Evropi, kao i problemima ekonomske i političke integracije u Evropi i širom sveta.

FONDACIJA U SRBIJI

U Srbiji fondacija Friedrich Ebert radi od 1996. godine podržavajući razvoj civilnog društva i demokratizaciju društvenih struktura kroz seriju projekata. Partneri fondacije na ovim prostorima su, pored ostalih, sindikati, nevladine organizacije, naučne ustanove, slobodni mediji, politički edukativni centri, itd.

Fondacija u saradnji sa svojim partnerima organizuje edukativne skupove, seminare, okrugle stolove, konferencije, tribine, publikuje i promovise časopise, naučne studije i istraživanja. Potpomaže uspostavljanje dijaloga između različitih etničkih grupa, političkih partija i sindikata, nenasilno rešavanje sukoba, uspostavljanje dijaloga i saradnje, i pruža podršku društvenim institucijama (fakultetima, institutima, školama) u njihovom naučnom radu.

Adresa:

Friedrich Ebert Fondacija

kancelarija u Beogradu

Simina 1

11 000 Beograd

Tel: +381 11 3283 081/-018/-519

Fax: +381 11 3283 415

E-mail: fes.bgd@fes.org.yu

www.fes.org.yu

VREME

Copyright © 1997–2005 Vreme

PDF izdanje razvili: Saša Marković i Ivan Hrašovec

obrada: Marjana Hrašovec